

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра теорії і філософії права

Узгоджено:

Проректор з наукової роботи

_____ А. П. Гетьман

С И Л А Б У С
навчальної дисципліни
«Форми (джерела) права»
(обов'язкова)

Рівень вищої освіти – третій освітньо-науковий рівень

Ступінь вищої освіти – доктор філософії

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Харків – 2020

Силабус навчальної дисципліни «**Форми (джерела) права**»: галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень третій (доктор філософії)

Розробники:

Петришин Олександр Віталійович, завідувач кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних, професор,

Максимов Сергій Іванович, професор кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних наук, професор,

Дашковська Олена Ростиславівна, професор кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних наук, професор

Затверджено на засіданні кафедри теорії і філософії права протокол № 9 від 23.06. 2020 р.

Завідувач кафедри теорії і філософії права _____ О. В. Петришин

“ 23 ” червня 2020 року.

Зміст

1. Вступ.....	4
2. Анотація програми та основні модулі навчальної дисципліни.....	8
3. Вимоги викладача	17
4. Контрольні заходи результатів навчання	18
5. Самостійна робота, показники академічної активності та додаткових освітніх досягнень здобувачів	20
6. Інформаційне забезпечення самостійної роботи здобувачів.....	22

1. Вступ

1. Дані про викладача, який викладає цей курс:

– Максимов Сергій Іванович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії і філософії;

– контактна інформація: режим перебування на кафедрі – за розкладом занять в системі АСУ, контактні телефони: (057) 704-92-72 (службовий), +38 (050) 229-74-14 (мобільний); електронна адреса: s.i.maksymov@nlu.edu.ua

2. Ціль навчальної дисципліни:

формування у здобувачів системи знань щодо ціннісно-світоглядних, соціальних та юридичних основ формування та функціонування системи форм (джерел) права, переваг та специфіки кожної конкретної правової форми, вмінь та навичок визначення їх ієрархії та співвідношення між собою, порядку набуття ними чинності та встановлення сфери їх дії, особливостей їх тлумачення і застосування для урегулювання конкретних юридичних питань.

Завдання навчальної дисципліни:

– сформувати системні знання щодо основних типів праворозуміння та впливу на інтерпретацію змісту та ролі джерел права, їх нормативності та чинності;

– виявити особливості та взаємний вплив різноманітних джерел права (ідеальних, соціальних та юридичних) у процесі правоутворення та нормотворчості;

– проаналізувати природу та системні зв'язки офіційних джерел права;

– розкрити роль верховенства права у процесі правового регулювання;

– привіти стійкі знання щодо змісту, юридичної сили та процесу формування і функціонування нормативно-правових актів: конституції, законів, кодексів, підзаконних нормативно-правових актів (центрального, локального, корпоративних);

– забезпечити знання та вміння аналізувати та застосовувати інші джерела права: нормативно-правовий договір, правовий звичай, правова доктрина, принципи права, судовий прецедент;

– забезпечити засвоєння особливостей застосування рішень Європейського суду з прав людини; взаємозв'язків міжнародного, європейського і національного права; тлумачення різних форм права і прояв джерел права в різних правових культурах;

– сформулювати вміння вести наукові дискусії, робити оформлення і презентацію результатів наукових досліджень.

3. Місце навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми:

а) навчальна дисципліна «Форми (джерела) права» є обов'язковою юридичною навчальною дисципліною у галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень третій (доктор філософії);

б) при вивченні даної дисципліни використовуються знання, отримані з наступних дисциплін: «Філософія», «Організація та методологія наукових досліджень», «Іноземна мова»;

в) основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні таких дисциплін: «Педагогіка та психологія вищої школи», вибіркові дисципліни ВБ 1: «Актуальні проблеми теорії права», «Доктрина та практика системи захисту прав людини», «Правові системи в епоху глобалізації», «Толерантність і верховенство права»; ВБ 2 «Актуальні питання історії держави і права», ВБ 3 «Актуальні проблеми конституційного права», ВБ 5 «Загальні положення цивільного права», ВБ 7: «Застосування Європейської конвенції з прав людини у цивільному судочинстві», ВБ 10: «Загальні положення екологічного права: актуальні проблеми», ВБ 11: «Актуальні проблеми адміністративного права», ВБ 13: «Доктринальні проблеми кримінально-правового регулювання» та інші, а також мають застосовуватися при підготовці дисертації та проведенні самостійних наукових досліджень.

4. Опис навчальної дисципліни:

- кількість кредитів ЄКТС – 14;
- загальна кількість годин – 420;
- термін викладання – 2 семестри.

5. Перелік предметних компетентностей здобувача вищої освіти

Предметні компетентності здобувача вищої освіти, сформованих в результаті освоєння навчальної дисципліни:

ПК – 1. Знання предмету, структури та функцій теорії джерел права, різних значень поняття «джерело права»;

ПК – 2. Знання особливостей різних типів праворозуміння та вміння їх застосовувати до вирішення практичних проблем правотворчості та павозастосування;

ПК – 3. Знання ознак права як універсального соціального регулятора, його структури, функцій та цінності, розуміння нормативності як ключової властивості права;

ПК – 4. Розуміння валідності (чинності) як прояву нормативності щодо джерел права; вміння проводити аналіз норм з точки зору різних підходів до їх чинності;

ПК – 5. Розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права;

ПК – 6. Знання сутності та диференціації матеріальних (змістових) джерел права як чинників правоутворення;

ПК – 7. Знання доктринального підходу до розуміння джерел права: первинних і вторинних, обов'язкових і переконливих;

ПК – 8. Розуміння системних, структурних та генетичних зав'язків між джерелами права;

ПК – 9. Знання нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання

поняття та ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил;

ПК – 10. Широке і вузьке розуміння принципу верховенства права, його необхідних елементів та ролі у правовому регулюванні;

ПК – 11. Знання поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акта від інших видів правових актів, класифікації нормативно-правових актів;

ПК – 12. Закон як джерело права, знання структури та основних властивостей системи законодавства, відмінностей між системою права і системою законодавства;

ПК – 13. Розуміння мети і принципів систематизації нормативно-правових актів, її способів і видів, кодекс як джерело права;

ПК – 14. Розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;

ПК – 15. Розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;

ПК – 16. Знання про місце локального акту в системі джерел права;

ПК – 17. Знання особливостей корпоративних актів як джерела права;

ПК – 18. Знання сутності, видів та механізмів делегованого законодавства;

ПК – 19. Розуміння презумпції нормативного характеру нормативно-правових актів;

ПК – 20. Знання сутності та різновидів нормативно-правового договору як джерела права;

ПК – 21. Розуміння природи та функцій міжнародно-правового договору як джерела права;

ПК – 22. Розуміння поняття та ролі судової правотворчості в системі джерел права, розуміння правової природи прогалини та колізій в законодавстві, їх видів та засобів подолання;

ПК – 23. Розуміння природи, структури та ролі судового прецеденту як джерела права;

ПК – 24. Знання поняття, ознак та видів судової практики як джерела права;

ПК – 25. Розуміння практики Європейського суду з прав людини як джерела права;

ПК – 26. Знання ролі правової доктрини як джерела права та вміння її застосовувати при обґрунтуванні судових рішень;

ПК – 27. Знання природи та видів правового звичаю;

ПК – 28. Застосування загальних принципів права у судових спорах;

ПК – 29. Розуміння впливів євроінтеграційних процесів на джерела права;

ПК – 30. Знання основних концепцій міжнародного і національного права, розуміння статусу норм міжнародного права в правовій системі України;

ПК – 31. Розуміння дії джерел права у часі, просторі та за колом осіб;

ПК – 32. Розуміння ролі різних джерел права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання;

ПК – 33. Знання поняття тлумачення правових актів, об'єкт та предмет тлумачення, стадії та способів тлумачення правових актів;

ПК – 34. Знання специфіки джерел права в правових сім'ях сучасності, розуміння впливу глобалізаційних процесів на формування та розвиток національної правової системи України.

В результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати наступні результати навчання:

РНС НД – 1.1. Демонструвати знання та розуміння предмету, структури та функцій теорії джерел права, різних значень поняття «джерело права»;

РНС НД – 1.2. Вміти визначати особливості різних типів праворозуміння та навички їх застосовувати до вирішення практичних проблем правотворчості та павозастосування;

РНС НД – 1.3. Вміти визначати ознаки права як універсального соціального регулятора, його структури, функцій та цінності, розуміння нормативності як ключової властивості права;

РНС НД – 1.4. Розуміти природу валідності (чинності) як прояву нормативності щодо джерел права; вміти проводити аналіз норм з точки зору різних підходів до їх чинності;

РНС НД – 1.5. Демонструвати розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права; обґрунтовувати свої світоглядні позиції на підставі правових цінностей;

РНС НД – 1.6. Усвідомлювати сутність та диференціацію матеріальних (змістових) джерел права як чинників правоутворення;

РНС НД – 1.7. Експлікувати положення доктринального підходу до розуміння джерел права: первинних і вторинних, обов'язкових і переконливих;

РНС НД – 1.8. Здійснювати розуміння системних, структурних та генетичних зав'язків між джерелами права;

РНС НД – 1.9. Демонструвати стійкі знання сутності нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання поняття та ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил та вміння застосовувати їх на практиці;

РНС НД – 1.10. Експлікувати широке і вузьке розуміння принципу верховенства права, його необхідних елементів та ролі у правовому регулюванні;

РНС НД – 2.11. Розуміти поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акта від інших видів правових актів, класифікацію та ієрархію нормативно-правових актів;

РНС НД – 2.12. Вміти визначати закон як джерело права, знати структуру та основні властивості системи законодавства, відмінності між системою права і системою законодавства;

РНС НД – 2.13. Розуміти мету і принципи систематизації нормативно-правових актів, її способи і види, визначати ідеальні, матеріальні і юридичні засади кодексу як джерела права;

РНС НД – 2.14. Демонструвати розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;

РНС НД – 2.15. Виявляти розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;

РНС НД – 2.16. Демонструвати здатність розробляти нормативно-правові акти, зокрема, локального характеру;

РНС НД – 2.17. Знати особливості корпоративних актів як джерела права;

РНС НД – 2.18. Знати сутність, види та механізми делегованого законодавства;

РНС НД – 2.19. Розуміти презумпцію нормативного характеру нормативно-правових актів;

РНС НД – 2.20. Демонструвати знання сутності та різновидів нормативно-правового договору як джерела права;

РНС НД – 2.21. Виявляти розуміння природи та функцій міжнародно-правового договору як джерела права;

РНС НД – 2.22. Розуміти поняття та роль судової правотворчості в системі джерел права, розуміти правову природу прогалини та колізій в законодавстві, їх видів та засобів подолання;

РНС НД – 2.23. Розуміти природу, структуру та роль судового прецеденту як джерела права;

РНС НД – 2.24. Демонструвати знання поняття, ознак та видів судової практики як джерела права;

РНС НД – 2.25. Розуміти практику Європейського суду з прав людини як джерела права, вміти аналізувати окремі справи та застосовувати їх до українських реалій;

РНС НД – 2.26. Демонструвати знання ролі правової доктрини як джерела права та вміння її застосовувати при обґрунтуванні судових рішень;

РНС НД – 2.27. Знати природу та види правового звичаю;

РНС НД – 2.28. Розуміти вплив принципів права на процес нормотворчості та правозастосування;

РНС НД – 2.29. Розуміти вплив євроінтеграційних процесів на джерела права;

РНС НД – 2.30. Вміти оперувати основними концепціями міжнародного і національного права, застосовувати норми міжнародного права в правовій системі України;

РНС НД – 2.31. Демонструвати здатність вільно визначати дію джерел права у часі, просторі та за колом осіб;

РНС НД – 2.32. Розуміти роль різних джерел права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання;

РНС НД – 2.33. Виявляти здатність кваліфіковано тлумачити нормативно-правові акти; визначати об'єкт та предмет тлумачення, стадії та способи тлумачення правових актів;

РНС НД – 2.34. Знати специфіку джерел права в правових сім'ях сучасності, розуміти вплив глобалізаційних процесів на формування та розвиток національної правової системи України;

РНС НД – 2.35. Виявляти компетентність у загальнотеоретичних проблемах, питаннях нормопроєктування та правозастосування, глибоке розуміння принципу верховенства права та проблем його реалізації в Україні;

РНС НД – 2.36. Демонструвати здатність давати кваліфіковані юридичні висновки і консультації в конкретних сферах юридичної діяльності;

РНС НД – 2.37. Виявляти здатність до здійснення дослідницької діяльності на основі знання та критичного аналізу правових проблем, вміння обирати оптимальні методи дослідження, обробляти результати досліджень аналізувати їх з урахуванням актуальних наукових і практичних джерел;

РНС НД – 2.38. Виявляти проблеми у правовому регулюванні і пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних теоретичних і прикладних знань відповідно до принципів захисту прав людини і її основоположних свобод;

РНС НД – 2.39. Вміння відшуковувати професійну інформацію й використовувати інформаційні технології і бази даних для професійної діяльності;

2. Анотація програми та основні модулі навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Форми (джерела) права» є обов'язковою фундаментальною методологічною юридичною дисципліною, яка має міждисциплінарний характер. Основною метою курсу є формування у аспірантів системи знань щодо ціннісно-світоглядних, соціальних та юридичних основ формування та функціонування системи форм (джерел) права, а також здатностей розуміння специфіки та переваг кожної конкретної правової форми, її взаємодії з іншими джерелами права, та ролі в регулюванні суспільних відносин.

Змістовно матеріал дисципліни виходить за межі стандартного викладання теми джерел права у курсі загальної теорії права, а включає вивчення філософсько-методологічних аспектів формування і функціонування системи джерел права, а також широке коло питань, пов'язаних із застосуванні конкретних джерел права при вирішенні конкретних справ.

Викладення змісту програми навчальної дисципліни здійснюється за двома модулями: загально-методологічним і конкретно-спеціальним.

Модуль 1. Філософсько-правові та загально-теоретичні проблеми джерел права (загальна теорія джерел права).

1. Джерела права: вступ до проблеми

Багатозначність поняття джерел права: ідеальні, матеріальні (змістові), формальні (юридичні). Теорія джерел права та її місце в юридичній науці.

2. Типи праворозуміння у контексті проблеми джерел права

Основні концепції праворозуміння: правовий позитивізм, різновиди та його концепція нормативності та джерел права; теорії природного права, різновиди та практичне значення; соціологічні концепції права, сутність, різновиди та погляди на нормативність і джерела права. Тенденція до інтеграції різних підходів до розуміння права.

3. Право: природа, структура, функції. Нормативність права

Поняття права, ознаки, функції. Оформлення змісту права в його джерелах. Ідеальний і реальний виміри права.

Нормативність як ключова ознака права. Концепції нормативності права в межах основних типів праворозуміння.

4. Джерела права і юридична валідність (чинність)

Понятті чинності (валідності) права: різні підходи. Концепції валідності в межах різних типів праворозуміння. Нові виміри проблеми валідності. Співвідношення понять валідність (дійсність, чинність), юридична сила, дієвість, дія права. Моральна, соціальна і юридична валідність.

5. Ідеальні джерела права. Правові цінності

Правові цінності як ідеальні джерела права. Система правових цінностей. Універсальні правові цінності: справедливість, свобода, рівність, людська гідність. Цінності, принципи, норми.

6. Матеріальні (змістові) джерела права як чинники правоутворення

Основи (детермінанти) права як його матеріальні (змістові) джерела: міфологічні та релігійні, природні та біологічні, антропологічні та когнітивні; соціальні основи права: економічні, політичні, соціетальні, моральні, історичні; внутрішньоправові основи права. Взаємодія детермінант права у процесі правоутворення.

7. Юридичні джерела права, їх специфіка та роль у правовому регулюванні

Юридичні джерела права, сутність та ознаки. Формальна визначеність як ознака права. Дискусія щодо співвідношення понять «форма права» і «джерело

права». Юридичний текст як форма буття джерел права. Роль форм (джерел) права у правовому регулюванні. Методологія та традиції аналізу джерел права.

8. Види формальних (юридичних) джерел права та їх система

Класифікації форм (джерел) права. Основні різновиди форм (джерел) права (нормативно-правовий акт, судовий прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий договір, правова доктрина, судова практика) та їх ієрархія. Системні зв'язки джерел права: генетичні, структурні, функціональні. Чинники формування форм (джерел) права.

9. Нормотворчість: поняття, види, функції

Нормотворчість як правова форма діяльності публічної влади. Поняття та ознаки нормотворчості. Нормотворчість на наднаціональному, національному і локальному рівнях. Правова політика. Стадії та принципи нормотворчості.

Нормотворча техніка як інструмент нормотворчої діяльності. Змістова характеристика засобів нормотворчої техніки і правил їх використання. Якість нормативно-правового акта: поняття та система критеріїв.

10. Верховенство права у правовому регулюванні

Способи, методи і типи правового регулювання суспільних відносин. Межі правового регулювання. Верховенство права як умова ефективності правового регулювання.

Верховенство права: становлення концепції та сучасний стан. Широке та вузьке розуміння верховенства права. Зміст і вимоги верховенства права. Значущість верховенства права для національної правової системи.

Модуль 2. Теоретико-прикладні проблеми джерел права (спеціальна теорія джерел права)

11. Нормативно-правовий акт як форма (джерело) права

Поняття та ознаки нормативно-правового акта як джерела права та різновиду правових актів. Переваги нормативно-правового акта як джерела права. Види нормативно-правових актів. Розмежування предметів регулювання

між різними видами нормативно-правових актів. Якість системи нормативно-правових актів: поняття та система критеріїв.

12. Конституція в системі джерел права

Зародження та розвиток ідеї конституції. Класифікації конституцій. Конституція у системі джерел національного права. Найвища юридична сила конституції. Конституційний суд як орган захисту Конституції. Закріплення основоположних правових цінностей, принципів та прав людини у тексті Конституції. Обмеження державної влади.

14. Закон як вид нормативно-правового акту

Підходи до визначення понять «закон» і «законодавство». Види законів та їх основні ознаки. Закон в системі форм (джерел) права, співвідношення і взаємодія. Система законодавства і її співвідношення із системою права. Принцип законності у правовому регулюванні.

13. Кодекс у системі законодавства держави

Кодекс: поняття та ознаки. Юридична сила кодексів. Види кодифікації (загальна, галузева, спеціальна й міжгалузева (комплексна) кодифікація). Принципи та процес кодифікації. Стан та перспективи кодифікації законодавства в Україні.

15. Підзаконний акт як елемент системи законодавства

Поняття та риси підзаконного акта. Критерії класифікації підзаконних актів. Співвідношення підзаконних актів державної влади та місцевого самоврядування. Співвідношення підзаконних актів з іншими первинними джерелами права.

16. Локальний акт в системі форм (джерел) права

Локальні нормативно-правові акти: особливості і їх предмет регулювання. Роль органів місцевого самоврядування в системі управління суспільством і державою. Класифікація нормативно-правових актів місцевого самоврядування. Місце правових актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел права в Україні.

17. Корпоративні акти як форма (джерело) права

Корпоративне регулювання суспільних відносин: поняття та ознаки. Взаємодія і співвідношення корпоративного регулювання з іншими видами соціального регулювання. Корпоративні акти: поняття, види, порядок прийняття і сфера дії. Юридична сила корпоративних актів.

18. Делеговане законодавство

Поняття, умови і передумови делегування державних повноважень. Юридична природа делегування державних повноважень. Порівняльний теоретичний аналіз делегування законодавчих повноважень.

19. Презумпція правового характеру нормативно-правових актів

Природа і зміст презумпції правового характеру нормативно-правових актів. Її значення для правового регулювання. Підстави і юридичні наслідки визнання нормативних актів такими, що порушують вимоги належного правового регулювання. Контроль за Конституційний, адміністративний, громадський контроль.

20. Нормативно-правовий договір як джерело права

Договір як соціальний інститут і юридична конструкція. Ознаки договору як правового акту. Поняття та ознаки нормативно-правового договору. Класифікація нормативно-правових договорів. Конституційний Договір. Колективні трудові договори і угоди. Адміністративний договір.

21. Міжнародно-правові договори

Поняття, особливості, види міжнародно-правових договорів. Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України (Закон України «Про міжнародні договори України»). Місце міжнародно-правових договорів в ієрархічній структурі системи національного законодавства.

22. Судова правотворчість

Роль суду в процесі формування права у світовій та українській практиці. Погляди основних шкіл права на роль суду у формуванні права. Прояви судової

правотворчості: а) судова правотворчість у класичному розумінні; б) створення так званих «прецедентів тлумачення»; в) «негативна правотворчість».

Причини поширення нормативного впливу актів судової влади у сучасних правових системах, зокрема в українській правовій системі. Основні відмінності нормативності актів судової влади від нормативно-правових актів. Основні доктрини суддівського обмеження (самообмеження).

23. Судовий прецедент

Поняття судового прецеденту як джерела права в національних правових системах. Історія формування доктрини судового прецеденту в юридичній літературі та судовій практиці. Специфічні ознаки судового прецеденту. Складові прецедентного судового рішення. Умови та техніка відхилення судів від раніше прийнятих прецедентів. Види судових прецедентів: створені на основі загального права й створені на основі писаного права. Співвідношення понять «судовий прецедент», «судова практика», «судове рішення». Роль судового прецеденту в національному, європейському і міжнародному праві. Взаємодія судового прецеденту з іншими формами (джерелами) права.

24. Судова практика як форма (джерело) права

Поняття судової практики та її співвідношення із судовим прецедентом. Принципи і функції судової практики в регулюванні суспільних відносин. Місце судової практики в системі джерел права. Особливості судової практики як джерела права в Україні.

25. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права

Захист прав людини за допомогою Європейського суду з прав людини. Принципи тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Динамічна інтерпретація Конвенції. Право на справедливий суд. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина усталеної судової практики. Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні.

26. Правовий звичай як джерело права

Поняття правового звичаю, його риси. Правовий звичай як історичне першоджерело права. Історична школа права. Звичаєве право. Роль правового звичаю та особливості його застосування як джерела права у правовій системі України.

27. Правова доктрина як джерело права

Основні підходи до розуміння юридичної природи правової доктрини. Правова доктрина та юридична наука: співвідношення та взаємодія. Структура та ознаки правової доктрини. Принципи і функції правової доктрини в регулюванні суспільних відносин. Роль і значення правової доктрини у становленні і розвитку різних правових систем сучасності. Правова доктрина в Україні.

28. Загальні принципи права як джерело права

Загальні принципи права: поняття, ознаки, види. Роль загальних принципів права у правовому регулюванні. Зв'язок принципів права із концепцією природного права. Принципи права як джерела права у міжнародному, європейському і національному праві. Загальні принципи права як джерела права в Україні.

29. Вплив євроінтеграційних процесів на джерела права в Україні

Фундаментальні принципи ЄС та їх вплив на право ЄС і право держав-членів. Правова природа та структура джерел права ЄС. Проблемні питання верховенства правових актів ЄС над актами національного законодавства. Право ЄС та національні конституції. Гармонізація джерел права України із правом ЄС у світлі Угоди про Асоціацію.

30. Форми (джерела) права в національному і міжнародному праві

Поняття міжнародного і національного права. Моделі їх взаємодії і співвідношення. Сфера дії і предмет регулювання міжнародного і національного права. Природа обов'язкової сили міжнародного права. Концепція «м'якого права» (soft law). Ієрархія норм міжнародного права.

Кодифікація норм міжнародного права. Взаємодія норм міжнародного права з нормами інших систем регулювання міжнародних відносин.

Особливості форм (джерел) міжнародного права. Поняття «джерела міжнародного права». Проблема ієрархії та класифікації джерел міжнародного права. Доктрина міжнародного права. Міжнародно-правовий і внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного права.

31. Особливості використання юридичної термінології у різних формах (джерелах) права

Мова права й спеціальні вимоги до неї (адекватність, детермінованість, лапідарність, формальність, функціональність). Загальнотеоретична характеристика юридичної термінології. Роль юридичної термінології у наданні праву формальної визначеності. Поняття юридичних термінів, виконувани ними функції. Ознаки юридичних термінів та їх класифікація. Вимоги до законодавчої термінології. Специфіка термінології договірного правового регулювання. Юридичні терміни в судовій правотворчості.

32. Особливості дії форм (джерел) права у часі, просторі і за колом осіб

Правила визначення дії форм (джерел) права у часі. Основні вимоги. Напрями темпоральної дії. Вирішення темпоральних колізій Особливості визначення дії в часі окремих форм (джерел) права. Загальні правила визначення дії форм (джерел) права у просторі і за колом осіб. Специфіка дії окремих видів форм (джерел) права у просторі і за колом осіб.

33. Роль різних форм (джерел) права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання

Стабільність і динамізм правового регулювання: поняття та прояви. Чинники стабільності і динамізму правового регулювання. Роль різних джерел права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання.

34. Тлумачення джерел права

Загальна характеристика тлумачення норм права. Етапи здійснення інтерпретаційної діяльності. Статична та динамічна, суб'єктивна й об'єктивна

методики тлумачення. Межі інтерпретаційної діяльності. Інтерпретаційна техніка. Принципи тлумачення норм права. Способи правотлумачення, їх прийоми та правила. Особливості тлумачення нормативно-правових актів. Складності інтерпретації поточних законів у порівнянні з кодифікованими законами. Особливості тлумачення правового звичаю, нормативно-правового договору (внутрішньодержавних і міжнародних договорів), правового прецеденту; узагальнення судової практики як приклад інтерпретації судових прецедентів; особливості тлумачення правової доктрини.

35. Специфіка джерел права в правових сім'ях сучасності

Система джерел права в романо-германській правовій сім'ї. Закони в романо-германському праві, їх ієрархія; конституції та конституційні закони; кодекси; підзаконні акти, акти делегованого законодавства.

Система джерел англо-американського права. Різновиди джерел англо-американського права. Первинні і вторинні джерела англо-американського права. Закон як джерело права в сім'ї англо-американського права, кодекси, делеговане законодавство. Розум як джерело права. Канонічне та римське право як джерела англо-американського права.

Джерела права в релігійних правових системах та в традиційних правових системах.

2.2. Основні модулі навчальної дисципліни

№ з/п	Модуль/назва	Кількість кредитів ЄКТС	Всього годин	Аудиторні заняття (контактні)		Самостійна робота здобувачів
				Лекції	Практичні заняття	
1.	Філософсько-правові та загально-теоретичні проблеми джерел права (загальна теорія джерел права)	6	180	40	20	120
2.	Теоретико-прикладні проблеми джерел права (спеціальна теорія джерел права)	8	240	50	30	160
Разом:		14	420	90	50	280

3. Вимоги викладача

Відвідування занять, творча активність на заняттях, своєчасність виконання завдань, вміння проблематизувати теоретичний матеріал і знаходити практичні рішення, спираючись на джерела права, дотримання норм академічної поведінки та етики.

При вивченні дисципліни «Форми (джерела) права» використовуються такі форми освітнього процесу: навчальні заняття; виконання індивідуальних завдань; самостійна робота; контрольні заходи. Основними видами навчальних занять є: лекція; практичне, індивідуальне заняття.

Лекція – основна форма проведення навчальних занять, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекція повинна передувати усім названим формам освітнього процесу. Типи лекцій: інформаційна, проблемна, оглядова, лекція-дискусія, лекція-бесіда, презентація.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за допомогою якої викладач організовує детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання здобувачами відповідно сформульованих завдань.

Практичні заняття спрямовані на закріплення і поглиблення знань з основних тем навчальної дисципліни, засвоєння основних понять і категорій теорії і філософії права, залучення здобувачів до активної навчально-дослідної діяльності, формування сучасного правового мислення, набуття вмінь самостійно здійснювати аналіз ціннісних, соціальних та нормативно-інституційних підстав форм (джерел) права: нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів, прецедентів та судової практики, правових звичаїв, принципів права, правової доктрини, інших джерел права, матеріалів практики ЄСПЛ, національного права України, права ЄС та міжнародного права, застосовувати доктринальні положення при підготовці дисертаційної роботи.

Оцінки, отримані здобувачами за окремі практичні заняття, враховуються при виставленні суми балів поточного контролю з даної навчальної дисципліни. Відвідування практичних занять є обов'язковим для здобувачів.

З додаткових запитань можна отримати консультацію на кафедрі.

Під час навчального процесу забезпечується дотримання норм Кодексу академічної етики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (https://nlu.edu.ua/files/norm_doc/kodeks_academichnoyi_etyky.pdf).

4. Контрольні заходи результатів навчання

Контроль знань в рамках навчальної дисципліни здійснюється з урахуванням бально-рейтингової системи.

4.1. Розподіл балів між формами організації навчального процесу і видами контрольних заходів:

За кожним модулем:

практичні заняття – 6 балів;

виконання завдань самостійної роботи (контрольна робота №1 і №2) – 14 балів;

у підсумку – 20 балів;

поточний контроль (модулі №1 і №2) – 20 балів x 2 = 40 балів;

іспит – 60 балів.

Разом: 100 балів.

Підсумки поточного контролю проставляються в журналі обліку роботи викладача за накопичувальним принципом і є підставою допуску до заліку (1 модуль) та іспиту (2 модуль + показники 1 модулю).

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється під час останнього семінарського заняття. Загальна максимальна кількість балів за ПК складає 40 балів. Мінімальна кількість балів за ПК, яка є допуском до складання екзамену, – 25 балів.

4.2. Шкала підсумкової оцінки знань здобувачів

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язкий повторний курс		1 – 34

4.3. Методи педагогічного контролю

Традиційні методи:

– методи усного контролю: індивідуальне та фронтальне опитування, обговорення проблеми, розв’язання практичних завдань, тощо;

– методи письмового контролю: проблемно-пошукові роботи, контрольні роботи, підготовка есе у рамках запропонованих тем тощо.

Інноваційні методи: проблемні лекції, міні-лекції, робота в малих групах, семінари-дискусії, мозкові атаки тощо.

Методи самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, реєр review тощо.

5. Самостійна робота, показники академічної активності та додаткових освітніх досягнень здобувачів

1. Самостійна робота здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, яка здійснюється під час аудиторних та позааудиторних занять з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей здобувачів вищої освіти під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі.

Під час цієї роботи здобувач має:

а) вивчати дослідження та матеріали, викладені у навчальних посібниках, науково-практичних коментарях, монографіях, наукових статтях та в іншій науковій і навчально-методичній літературі, зокрема, що додатково рекомендована викладачем;

б) досліджувати джерела національного права і міжнародного права, зокрема, національну і міжнародну судову практику відповідно до тем навчальної дисципліни.

Одним із головних завдань самостійної роботи здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії є удосконалення їх пізнавальної активності, стимулювання вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати й удосконалювати свої знання. Самостійна робота

спрямована на формування особистісних та професійних якостей здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, засвоєння ними сукупності знань, умінь, навиків.

2. Формами самостійної роботи здобувачів є:

- письмове виконання домашніх завдань (визначаються завданнями для практичних занять), підготовка до практичних занять;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури;
- складання бібліографії за відповідною темою;
- аналіз джерел права (національного і міжнародного);
- підготовка есе з проблемних питань та тематичних презентацій;
- підготовка тез доповідей та участь у наукових конференціях;
- інші форми роботи.

При оцінюванні роботи здобувача навчальний матеріал, який згідно із робочим навчальним планом має бути засвоєний в процесі самостійної роботи, вноситься в суму балів поточного контролю разом із навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

6. Інформаційне забезпечення самостійної роботи здобувачів

Основна література:

1. Legal Validity and Soft Law. Eds. P. Westerman, J. Hage, S. Kirste, A. R. Mackor. Springer, 2018. 266.
2. Shiner R. A. Legal Institutions and the Sources of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 3. Dordrecht: Springer, 2005. 252 p.
3. Peczenik A. Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 4. Dordrecht: Springer, 2005. 200 p.
5. Rottleuthner H. Foundations of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 2. Dordrecht: Springer, 2005. 205 p.
6. Shecaira F. Legal scholarship as a source of law : a thesis for the degree of doctor of philosophy. McMaster University : Hamilton, 2011. 157 p.
7. Tamanaha B. A Realistic Theory of Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 202 p.
8. The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence. Edited by G. Duke, R. P. George. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 458 c.
9. Wedwood R. The Nature of Normativity. Oxford: Clarendon Press, 2007. 296 p. + X
10. Алекси Р. Понятие и действительность права (ответ юридическому позитивизму); пер. с нем. / А. Лаптев, Ф. Кальшойер. Москва : Инфотропик Медиа, 2011. 192 с.
11. Альбукерке Пауло Пінто де. Окрема думка. Шлях до справедливості / пер. з англ. та фр. В. А. Капліної; упоряд., авт. передм. О. В. Капліна. Харків: Право, 2020. 552 с.
12. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підручник. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.

13. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. / пер. с фр. Москва : Nota Bene, 2000. 576 с.
14. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования: пер. с англ. 2-е изд. Москва : МГУ: ИНФРА- М-НОРМА, 1998. 624 с.
15. Булыгин Е. В. Избранные работы по теории и философии права : пер. с англ., нем., исп. / под науч. ред. М. В. Антонова, Е. Н. Лисанюк, С. И. Максимова. Санкт-Петербург : Изд. дом Алеф-Пресс, 2016. 476 с.
16. Ван Хук М. Право как коммуникация : пер. с англ. Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2012. 287 с.
17. Вестерман П. Чинність: репутація правил. *Філософія права та загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 121-139.
18. Вечерова Є. М. Нормативність кримінального права: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 460 с.
19. Головатий С. Верховенство права: У 3-х кн. / С. Головатий. – К.: Фенікс, 2006 . – Кн. III: Верховенство права: Український досвід. – 1747 с.
20. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности.: пер. с фр. Москва : Междунар. отношения, 1996. 400 с.
21. Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Київ : Основи, 2000. 519 с.
22. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
23. Загальна теорія права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3. 952 с.
24. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

25. Избранные решения Федерального Конституционного суда Германии. Сост. проф., д-р Юрген Швабе, Торстен Гайслер. Отв. ред. Клаудиа Кроуфорд. Москва: Инфотропик Медиа, 2018. 1028 с.
26. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Р. О. Кабальський. Харків, 2007. 20 с.
27. Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004.
28. Кистяковский Б. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва, 1916. – 362 с.
29. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків : Право; Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
30. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід / С. І. Максимов // Право України. – 2013. – № 9. – С. 34-54.
31. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Х.: Право, 2002. – 326 с.
32. Марченко М. Н. Источники права: учеб. Пособие. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 760 с.
33. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: Монографія. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
34. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
35. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України; редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків : Право, 2013.
36. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків : Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і

розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с.

37. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. *Проблеми філософії права*. Т. II. Київ-Чернівці: Рута, 2004. С. 83–94.

38. Сэндел М, Справедливість. Как поступать правильно? / пер. с англ. А. Калинина. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013.

39. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / перекл. з англ. Київ : Києво-Мог. акад., 2007. 208 с.

40. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 1256 с.

41. Філософія права. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 2. 1128 с.

42. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства : монографія / за ред. В. П. Плавича. Одеса: Фенікс, 2018. 348 с.

43. Фуллер Лон Л. Мораль права : пер. з англ. Київ : Сфера, 1999. 232 с.

44. Цвік М. В. Про систему юридичних актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4 (31). С. 14-24

45. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. З нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.

46. Циппеліус Р. Юридична методологія; пер. з нім., адаптація, приклади з права України і список термінів Р. Копнута. Київ : Реферат, 2004. 176 с.

47. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.

48. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. № 1. 2013. С 209–220.

Додаткова література:

1. Бехруз Х. Ісламські традиції права : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 296 с.
2. Биля І. О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2002. № 1 (28). С. 217–226.
3. Богачова Л. Л. Джерела європейського та національного права. *Держ. буд-во та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. Ю. Г. Барабаш та ін. Харків : Право, 2012. Вип. 24. С. 17–26.
4. Богачова Л. Л. Система Європейського та національного права. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tipp/2012_1/Bogachov.pdf
5. Борщевський І. В. Судова практика як джерело права в Україні. *Наука і правохорона діяльність*. 2014. № 2 (24) С. 71–77.
6. Бурлай Є. Конфлікт і договір. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 288–303.
7. Вовк. Д. О., Цвік М. В. Про місце санкціонування у процесі формування права. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2004. № 2 (37). С. 13 – 24.
8. Вопленко Н. Н. Источники и формы права. <http://libvuz.net/book/141-istochniki-i-formy-prava-uchebnoe-posobie-voplenko-hh/5--2-klassifikacij-istochnikov-prava.html>
9. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92-100.
10. Гончаров В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрНУ*. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 27. Львів : СПОЛОМ, 2013. 252 с.
11. Горобец К. Чинність, авторитетність і репутація: рефлексії щодо статті П. Вестерман. *Філософія права та загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 140–154.

12. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34 – 41.
13. Договір як універсальна правова конструкція: монографія /А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2012. 432 с.
14. Дудаш Т. Юридична природа рішень Європейського Суду з прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Право України*. 2010. №2. С. 173–179.
15. Заболотна Н.Я. Нормативно-правовий договір: деякі проблеми загальної теорії. *Право України*. 2014. № 1. С. 17–22.
16. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.
17. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*. 2011. № 8. С. 21-31.
18. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія. Львів: Тріада-плюс, 2010. 212 с.
19. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Харків : Права людини, 2015. 277 с.
20. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі : монографія. Харків : Право, 2015. 352 с.
21. Петришин О. Верховенство права у системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24-35.
22. Пушняк О. В. Право і час : моногр. Харків : ФІНН, 2009. 176 с.
23. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів :Львівській державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
24. Речицький, В. В. Політичний предмет конституції. Київ : Дух і Літера, 2012. 728 с.
25. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О.В. Петришин. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.

26. Смородинський В. С. Регулювання людської діяльності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 253–260.
27. Толкачова Н. Є. Правовий звичай, узвичаєність, звичай ділового обороту – форми права сучасної України: проблеми застосування. *Соціологія права*. 2011. № 2.
28. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004.
29. Уварова О. О. Недержавне право: запрошення до дискусії. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 14-32.
30. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика. Харків : Друкарня Мадрид, 2012. 196 с.
31. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.

Інтернет-ресурси:

Інтернет-ресурси:

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/782>

Навчальний електронний інформаційний комплекс «Теорія права (НЕІК)». URL: <http://dl.nlu.edu.ua/?lang=uk>

Навчально-методичні матеріали Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://acs.nlu.edu.ua/materials/list.php>

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Інші ресурси:

Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a>

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>

Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/>

Національна академія правових наук України. URL:

<http://www.apnu.kharkiv.org/>

Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://library.nlu.edu.ua/>

Вісник Національної академії правових наук України. URL:

<http://visnyk.kh.ua>

Філософія права і загальна теорія права. Науковий журнал. URL:

<http://phtl.nlu.edu.ua/>

Право України. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/>

Правова держава. URL: <http://pd.onu.edu.ua/>

Державне будівництво та місцеве самоврядування. URL:

<http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1227>

База даних по іноземному праву. URL: <https://www.lexadin.nl/>

Законодавство Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>

Європейський суд з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/>

Суд Європейського Союзу. URL: <https://curia.europa.eu/>

Федеральний Конституційний суд ФРН. URL:

<https://www.bundesver.fassungsgericht.de>

Верховний суд Великобританії. URL: <http://www.supremecourt.uk>

Законодавство Великобританії. URL: <https://www.legislation.gov.uk/>

Законодавство Франції. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/>

Конституційна рада Франції. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr>

Бібліотека Конгресу США. URL: <https://www.loc.gov/>